

۱- معنای صراط به لحاظ لغوی:

فالصراط هو الشارح الواضح ثم ان الصراط الحق هو الصراط الذي ينتهي الى السعادة و مرحله الكمال و محيط الفلاح و الحقيقه و هو الصراط المستقيم الذي لا عوج فيه و لا انحراف و قد تبينه و عرفه تعالی بقوله: ان الله ربي و ربكم فاعبدوه هذا الصراط المستقيم. (التحقيق في كلمات القرآن الكريم-مصطفوی حسن-جلد ۶-ص ۲۲۹)

۲- ویژگیهای صراط و فرق آن با سبیل و طریق:

۱- صراط مفرد است بخلاف } سبیل جمع آن سبیل (فاسلکی سبیل) نحل/۱۷
 طریق جمع آن طرائق: سبع طرائق مومنون/۱۷

نکته؛ "صراط" بیش از ۴۰ بار در قرآن مفرد آمده البته حضرت آیت الله جوادی آملی رضوان الله در کتاب تسنیم جلد ۱، صفحه ۴۸۶ می فرمایند: "صراط در قرآن گرچه تشبیه و جمع ندارد، ولی با تعبیر مانند کل تعدد و کثرت آن مطرح شده، مثلاً در نقل سخنان حضرت شعیب علیه السلام خطاب به قومش می فرماید: "وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ بِرَهر صراطی ننشینید(اعراف/۸۶) اما صراط یک واحد هماهنگ است همانند نور آفتاب که اشیاء و مکانهای مختلف و متکثر را روشن می کند اما یک نور است، زیرا مراد از وحدت، خصوص وحدت عددی نیست تا با تعدد منافات داشته باشد، چون ممکن است چیزی دارای انبساطی و گسترده باشد که بر اثر برخورد با قوایل متعدد و کثیر گردد لیکن وحدت واقعی آن محفوظ است، بنابراین کثرتی که از عنوان "کل صراط" استفاده میشود یا ناظر به شئون، مقاطع، منازل و مراحل همان صراط واحد مستقیم است و یا معنای سبیل را به همراه دارد که تعدد پذیر است".

ممیز

۲- صراط به راه اصلی می گویند. سبیل و طریق: به راه فرعی

۳- صراط فقط راه راست است. سبیل و طریق هم } راه درست
 } راه نادرست

۱- مستقیم بودن: حضرت آیت الله جوادی آملی (رضوان الله): مستقیم قید توضیحی

صراط است نه احترازی (تسنیم/صفحه ۴۵۸)

۲- امام صادق(ع): "الصِّرَاطُ اَدْقُ مِنَ الشَّعْرِ وَاَحَدٌ مِنَ السَّيْفِ وَاظْلَمُ مِنَ اللَّيْلِ" صراط از مو

باریک تر و از لبه شمشیر تیزتر و از شب سیاهتر است. (نورالثقلین/جلد ۲،

۸ صفحه ۲۱) - (بحار الانوار/ج ، صفحه ۶۵)

۳- به الی الله ختم می شود. حضرت آیت الله جوادی آملی (رضوان الله) می فرماید:
صراط بزرگراهی است که از یک سو به خدای سبحان مرتبط است (از این رو واحد است نه
کثیر) و از سوی دیگر در فطرت یکایک انسانها قرار دارد و از نهاد آنها آغاز می شود و
از این رو پیمودن آن دشوار نیست و هر کس آن را بپیماید به لقاء الله می رسد. (شرح
تسنیم / ص ۴۵۷)

در جای دیگر می فرماید: صراط مستقیم بزرگراهی است که ورود به آن، ورود به حوزه
امنیت، سلامت و هدایت است و از این رو در روایات بر قرآن و معصوم علیه السلام
تطبیق شده است و همچنین در زبان عربی از بزرگراه به این جهت که رهرو در آن از گم
شدن مصون است به امام تعبیر شده است (و اینها لبامام مبین/حجر/۷۹) حرکت به
دنبال قرآن و امام معصوم (ع) نیز گام نهادن در بزرگراهی است که یقیناً به مقصد منتهی
می شود و صراط همین بزرگراه است.

۳- جایگاه صراط کجاست؟

نظر اول؛ حضرت امام (رحمه الله)؛

۱- ما الان در صراط مستقیم هستیم، همان صراطی که یک طرفش دنیاست و یک طرفش عاقبت و ما الان در صراط
داریم حرکت می کنیم. این پرده که برداشته شد، آن وقت صراط جهنم که از متن جهنم می گذرد یعنی آتش درونش
را گرفته، این از وسط اینجا می گذرد، باید از اینجا عبور کنید، دنیا همین جور است، فساد که همان آتش است بر
شما احاطه کرده باید از همین فساد عبور کنید بطوری که سالم عبور کنید (دفتر سی ام تبیان/ص ۲۷۸، معاد از دیدگاه
امام خمینی (ره) موسسه تنظیم و نشر آثار امام (ره))

۲- ما همه در صراط هستیم و صراط از متن جهنم عبور می کند، باطنش در آن عالم ظاهر می شود در این جا هر
انسانی صراطی به خود دارد و حال سیر است یا در صراط مستقیم که منتهی به بهشت می شود و بالاتر و یا صراط
منحرف از چپ یا منحرف به سوی چپ و راست که هر دو به جهنم منتهی می شود و ما از خداوند منان آرزوی
صراط مستقیم می کنیم "اهدنا الصراط المستقیم، صراط الذین انعمت علیهم غیر المغضوب علیهم" که انحراف :
از یک سو است و لا الضالین" که انحراف از سوی دیگر و این حقایق در حشر، بطور عیان مشهود می شود. صراط
جهنم که در توصیف آن از حیث دقت وحدت و ظلمت نقل گردیده است، باطن صراط مستقیم در این جهان است
(ص ۲۷۹/معاد از دیدگاه امام)

۳- صراط مستقیم الهی از این جا شروع می شود و جسر جهنم از دنیا تا بهشت امتداد دارد و شما الان در بین راه
هستید و در صراط هستید (ص ۲۷۸/معاد از دیدگاه امام (ره))

نظر دوم: شیخ صدوق (رضوان الله)

"اعتقادنا فی الصراط أنه حق و أنه جسر جهنم و أن علیه ممر جميع الخلق قال الله عزوجل وَ إِن مِنْكُمْ إِلَّا وَاِرِدْهَا
كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا" (مریم/۷۱) (اعتقادات صدوق/صفحه ۷۰)

از نظر امام: صراط حقیقت دین است و جایگاه آن در همین دنیا است (همان)
از نظر شیخ صدوق: صراط پلی است بر جهنم و جایگاه آن در آخرت است (همان) } در نتیجه

۴- حقیقت صراط چیست؟

قران کریم، صراط مستقیم را همان دین معرفی می کند "قل اننی هدانی ربی الی صراط مستقیم دیناً قیماً" (انعام/۱۶۱)
دین: مجموعه ای از اعتقادات، اخلاق و احکام است که در لسان آیات و روایات بیان می شود.

در نتیجه اگر کسی سراسر دین را به خوبی فهمید و به درستی به آن عمل کرد خود صراط مستقیم می شود و اهل
بیت عصمت و طهارت (علیهم السلام) بر همین اساس فرموده اند "والله نحن الصراط السمتیم (نورالثقلین/ج ۱/ص
۲۲-تسنیم آیت الله جوادی آملی/ص ۲۹۹)

پس در این صورت دین دو مصداق پیدا می کند:

(۱) مجموعه معارف و قوانین و دستوراتی است که وجود نوشتاری آن در کتاب و سنت آمده .

(۲) وجود شخص پیامبران و امامان، پس قرآن و عترت هر دو مصداق صراط مستقیم هستند.

حضرت آیت الله جوادی آملی (رضوان الله) می فرمایند: صراط مستقیم در دنیا به صورت دین و اولیای آن یعنی
پیامبران و امامان معصوم علیهم السلام ظهور می کند و در آخرت به صورت پلی بر روی جهنم است، غضب مال
یتیم نیز در دنیا با عنوان حرام بیان می شود و در آخرت به صورت شعله عیان می گردد، پس حرام خواران هم اکنون
در آتشند. (ص ۵۱۲/جلد اول)

۵- فرق صراط معنوی با صراط های مادی:

۱- صراط دین در جهان خارج به صورت راهی از پیش ساخته و کشیده شده نیست تا سالک آن راه موجود را
بپیماید، راه همواره بالقوه موجود است و راهیان با رفتن خود آن را از قوه به فعلیت آورده و با خود متحد می کنند
و در نتیجه به آن متصف می شوند بخلاف راههای مادی .

۲- راه با راهی متحد است .

توضیح: قبل از حرکت متدینان، دین در خارج موجود عینی نیست تا انسان در دین موجود حرکت کند بلکه قبل از
حرکت یک سلسله معارف و دستورات کلی دینی وجود دارد که با فراگرفتن و عمل به آنها دین عینیت می یابد
آنگاه با آن متحد و سپس به آن متصف می شود و پس از پیمودن این مراحل موصوف به تدین و ایمان می شود، پس
دین در خارج با حرکت انسان ها موجود می شود و بین راه و رونده پیوند وجودی است که آن دو را با هم متحد
می کند. به عبارتی: آنچه قبل از عمل موجود است وجود نوشتاری، گفتاری و مفهومی است و اینها هیچ یک راه
نیست، این طی مسافت است که راه را ایجاد و با راهی متحد می سازد.

۳- در صراط راهی با حرکتش صیوروت پیدا می کند، بخلاف راه مادی که سیر می کند.

فرق سیر و صیوروت } سیر: به معنای حرکت است که در اجرام زمینی و آسمانی وجود دارد.
صیوروت: یعنی تحول و شدن از نوع به نوع دیگر و از منزلتی به منزلت دیگر و از مرحله ای به مرحله دیگر، تکامل یافتن یک خودرو و میوه که مراحل گوناگون را طی می کند؛
هر دو حرکت } اولی: سیر است
دومی: صیوروت (میوه از خاک حرکت و مراحل مختلف را طی تا رسیده و پخته می شود)

۴- راه، راهی را می سازد و راهی را به شکل خودش در می آورد } اگر راه مستقیم: راهی همینطور ساخته می شود.
اگر راه کج: راهی همانطور ساخته می شود.

حضرت آیت الله جوادی آملی (رضوان الله):

"در هر جهت صراط در دنیا یا آخرت، پلی فراهم آمده از فلز یا سنگ و چوب نیست بلکه در دنیا به صورت دین که مجموعه اعتقاد، اخلاق و عمل است و همچنین به صورت پیامبران و امامان که دین مجسم هستند ظهور می کند، و در جهان آخرت نیز متناسب با حقایق آن نشئه به صورت پلی ظهور می کند که یک سمت آن موقف قیامت و پایانش بهشت رحمت است". (تسنیم/ص ۵۰۸)

۶- نظر امام و شیخ صدوق از آیه: "و ان منک الاواردها کان علی ربک حتماً مقضیاً" (مریم/۷۱) چیست؟

حضرت امام (ره) و شیخ صدوق (ره): هر دو به این آیه استناد و همه مفسرین ضمیر را به جهنم البته مفسران اختلاف دارند که ورود همگان به دوزخ به معنای دخول است یا اشراف.

عده ای: به معنای اشراف است؛ زیرا اولیای الهی به جهنم نمی روند و بی حساب وارد بهشت می شوند.

عده ای: به معنای دخول

حضرت آیت الله جوادی آملی (رضوان الله):

"در هر جهت ورود به معنای اشراف باشد یا دخول به هر تقدیر جهنم بر سر راه بهشت است و بهشتیان پس از عبور از جهنم وارد بهشت می شود و اما دور بودن بهشتیان از جهنم که در آیه کریمه "اولئک عنها مبعدون" آمده است ممکن است مربوط به بعد از ورود و گذر از جهنم باشد، عبور بهشتیان در قیامت از آتش، ضمن این که بازتاب نظام زندگی دنیاست، این ثمره نیکو را دارد که موجب مزید شکر بهشتیان خواهد شد زیرا آنها با عبور از دوزخ در می یابند که از چه مرحله پرخطر و مقطع هولناکی رسته اند".

"ان الله لا یدخل أحداً الجنّة حتّی یطلعه علی النار و ما فیها من العذاب لیعلم تمام فضل الله علیه و کمال لطفه و إحسانه إلیه فیزداد لذلك فرحاً و سروراً بالجنه و نعيمهما" (بحار/ج ۸/ص ۲۵۰) - آیت الله جوادی آملی/تسنیم/ج

۱/ص ۵۱۰ و ۵۱۱)

اما مراد از جهنم } شیخ صدوق: مکانی در جهان آخرت که گناهکاران عذاب می شوند (اعتقادات صدوق/ص ۷۰)
حضرت امام (ره): همان دار طبیعت است (معاد از دیدگاه امام خمینی (ره) موسسه تنظیم و نشر آثار حضرت امام (ره)).

۷- آیا همه مردم باید از صراط عبور کنند؟

بله ؛ دلیل:

۱- آیه شریفه (مریم/۷۱) "وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا" از نظر حضرت امام (ره): مراد از جهنم؛ همان دار طبیعت است.

۲- بیان شد که صراط در همین دنیا است و صراط آخرت در باطن همین صراط تکون می یابد و ساخته می شود. در حقیقت صراط دنیا و آخرت ظاهر و باطن یک حقیقت اند لذا ما هر روز در نماز "اهدنا الصراط المستقیم" هستیم پس صراط مستقیم همین صراط دنیا است، همه از آن عبور می کنند.

۸- آیا همه می توانند عبور کنند؟ انسان ها در عبور از صراط متفاوتند و این نشان دهنده آن است که هر کس بسته به نوع حرکتش در دنیا و چگونگی عقیده، عمل و اخلاق عبور های مختلفی از صراط خواهند داشت، اگر کسی در دنیا از کنار گناه به سرعت عبور کند و آلوده آن نشود و در فردای قیامت هم از این راهی که به سوی بهشت منتهی می شود به سرعت عبور خواهد کرد.

هر چه سیر انسان در دنیا در مسیر ایمان، بندگی و عمل صالح بیشتر باشد، عبور او از صراط سریع تر است و هر چه مسیر انسان در مسیر مخالف با اوامر و نواهی، حرکت او در صراط کندتر است.
حضرت آیت الله جوادی آملی (رضوان الله):

اختلاف در نحوه عبور از دنیا است، بازتاب نحوه پیمودن صراط مستقیم در دنیا است، آنان که در دنیا صراط مستقیم را به آسانی و با رغبت پیمودند، آنجا نیز همانند برقی جهنده از آن می گذرند، اما اگر در دنیا، گاهی پایبند دیانت و زمانی هم به دنبال راههای انحرافی بودند، صراط آخرت را اُفتان و خیزان طی می کنند. در این زمینه حدیثی از رسول اکرم (ص) وارد است که می فرمایند "يَرِدُ النَّاسُ النَّارَ، ثُمَّ يَصْدُرُونَ بِأَعْمَالِهِمْ، فَأَوْلَاهُمْ كَلِمَةُ الْبَرِّ، ثُمَّ كَمَرِ الرِّيحِ، ثُمَّ كَحَضْرِ الْفَرَسِ، ثُمَّ كَالرَّكِبِ، ثُمَّ كَشَدِّ الرَّجُلِ لِمَا كَمَشِيهِ" (بحار/ج ۸/ص ۲۴۹)
۹- منظور از شعار چیست؟

شعار به معنای علامت و نشانه است. "الشعار علامة القوم في الحرب، وهو ما ينادون به ليعرف بعضهم بعضا" (التحقيق/جلد ۶/صفحه ۷۳)

۱۰- الف) این شعار چگونه حاصل می شود؟ ب) کجا نمایان می شود؟ ج) چگونه نمایان می شود؟

الف) در صراط دنیا شکل می گیرد، ما الان در صراط هستیم، در صراط دنیا با عبور از آن چهره ملکوتی خود را که در عالم بعد نمایان می شود می سازیم.

ب) در عالم بعد از مرگ نمایان می شود (۲۲/ق) "لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ" البته برای عده ای در همین دنیا نمایان می شود. علی (ع) می فرماید: "لَوْ كُشِفَ الْغِطَاءُ مَا ازْدَدْتُ يَقِينًا" اگر

همه پرده ها فرو افتد، چیزی بر یقین من اضافه نمی شود(بحار/صفحه ۱۵۳) یا جریان حارثه بن مالک و گزارش او از بهشت و جهنم و دوزخیان و تصدیق رسول اکرم(ص) نسبت به آن.

ج) از آنجا که در صراط دنیا صورت ملکوتی انسان شکل می گیرد، همان شکلی که در این دنیا ساخته ایم در آن عالم نمایان می شود. لذا در قیامت هر انسان به صورت اخلاق و ملکات درونی خویش محشور می شود، هر انسانی به صورت همان ملکه ای شکل می گیرد که آن را تحصیل کرده و با آن پرورده شده است، لذا قرآن می فرماید: "یوم ینفخ فی الصور فتاتون افواجا (نبا/۱۸) در ذیل این آیه، حدیثی از پیامبر(ص) است که: "عده ای به شکل خوک، برخی کر و گنگ و برخی به شکل بوزینه... محشور می شوند. به عبارتی؛ در قیامت باطن ظاهر می شود و ظاهر به شکل باطن تصور می شود.

***** خلاصه *****

۱- معنای صراط به لحاظ لغوی:

بزرگراه واضح و یا راه وسیع و واضح و روشن (التحقیق فی معانی القرآن/جلد ۶/صفحه ۲۲۹)

۲- ویژگیهای صراط و فرق آن با سبیل و طریق:

صراط مفرد است بخلاف طریق و سبیل	} ممیزه
صراط به راه اصلی سبیل و طریق: راه فرعی	
صراط فقط به راه راست سبیل و طریق	
راه نادرست	

۱- مستقیم بودن (مستقیم قید توضیحی است نه احترازی

۲- امام صادق(ع): "الصراط ادق من الشعر و أهد من السیف و اظلم من الیل"

۳- به الی الله ختم می شود.

۳- جایگاه صراط کجاست؟

حضرت امام(ره): صراط حقیقت دین است و جایگاه آن در همین دنیا است. (ص ۲۷۸/معاد از دیدگاه امام(ره)) }
 شیخ صدوق(ره): صراط پلی است بر جهنم و جایگاه آن در آخرت است. (الاعتقادات شیخ صدوق/ص ۷۰)

۴- حقیقت صراط چیست؟

صراط مستقیم همان دین است "قل اننی هدانی ربی الی صراط المستقیم دنیا قیماً(انعام/۱۶۱)" " دین مجموعه ای از اعتقادات، اخلاق و احکام است که در لسان آیات و روایات بیان می شود، دین دو مصداق دارد:
 (۱) مجموعه معارف و قوانین و دستوراتی است که وجود نوشتاری آن در کتاب و سنت آمده .
 (۲) وجود شخص پیامبران و امامان، پس از قرآن و عترت هر دو مصداق صراط مستقیم هستند.
 ۵- فرق صراط معنوی با صراط های مادی:

- ۱- صراط دین در جهان خارج به صورت راهی از پیش ساخته و کشیده شده نیست، بلکه راهی است که با حرکت خود جاده صراط مستقیم را در وجود خودش ایجاد می کند.
- ۲- در صراط راه با راهی متحد است.
- ۳- در صراط راهی با حرکتش صیوریت پیدا می کند.
- ۴- راه، راهی را می سازد و راهی را به شکل خودش در می آورد.
- ۶- نظر امام و شیخ صدوق از آیه: "و ان منک الاواردها کان علی ربک حتماً مقضیاً" (مریم/۷۱) چیست؟

شیخ صدوق: مکانی در جهان آخرت که گناهکاران عذاب می شود. }
 حضرت امام(ره): همان دار طبیعت است (شرح حدیث جنود عقل و جهل حضرت امام/ص ۴۵-۴۶)

البته در ضمیرها: همه مفسران معتقدند به جهنم بر می گردد.

عده ای: اشراف }
 عده ای: دخول } در کلمه واردها: اختلاف

۷- آیا همه مردم باید از صراط عبور کنند؟ بله

دلیل: آیه شریفه(مریم/۷۱) "وإن منکم إلا واردها کان علی ربک حتماً مقضیاً"

از نظر حضرت امام(ره): مراد از صراط؛ همان دار طبیعت است(جنود عقل و جهل)

از نظر شیخ صدوق(ره): مراد از مکانی در جهان آخرت است(اعتقادات/ص ۷۰)

پس باید همه مردم از پل صراط عبور کند حال چه در دنیا باشد یا آخرت.

۸- آیا همه می توانند عبور کنند؟

خیر، انسانها در عبور از صراط متفاوتند. رسول اکرم (ص): "يَرِدُ النَّاسُ النَّارَ، ثُمَّ يَصْدُرُونَ بِأَعْمَالِهِمْ، فَأَوْلَاهُمْ كَلِمَةُ الْبَرِّ، ثُمَّ كَمَرُ الرِّيحِ، ثُمَّ كَحَضْرِ الْفَرَسِ، ثُمَّ كَالرَّايِبِ، ثُمَّ كَشَدِّ الرَّجُلِ ثُمَّ كَمَشِيهِ" (بحار/ج ۸/ص ۲۴۹)

۹- منظور از شعار چیست؟

شعار به معنای علامت و نشانه است. "الشعار علامة القوم في الحرب، وهو ما ينادون به ليعرف بعضهم بعضا" (التحقيق/جلد ۶/صفحه ۷۳)

۱۰- الف) این شعار چگونه حاصل می شود؟ ب) کجا نمایان می شود؟ ج) چگونه نمایان می شود؟

الف) در صراط دنیا شکل می گیرد، ما الان در صراط مستقیم هستیم، در صراط دنیا با عبور از آن چهره ملکوتی خود را که در عالم بعد نمایان می شود می سازیم.

ب) در عالم بعد از مرگ نمایان می شود (۲۲/ق) "لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ" البته برای عده ای در همین دنیا نمایان می شود. علی (ع) می فرماید: "لَوْ كُشِفَ الْغِطَاءُ مَا ازْدَدْتُ يَقِينًا" اگر همه پرده ها فرو افتد، چیزی بر یقین من اضافه نمی شود (بحار/صفحه ۱۵۳) یا جریان حارثه بن مالک و گزارش او از بهشت و جهنم و دوزخیان و تصدیق رسول اکرم (ص) نسبت به آن.

ج) از آنجا که در صراط دنیا صورت ملکوتی انسان شکل می گیرد، همان شکلی که در این دنیا ساخته ایم در آن عالم نمایان می شود لذا در قیامت هر انسان به صورت اخلاق و ملکات درونی خویش محشور می شود، هر انسانی به صورت همان ملکه ای شکل می گیرد که آن را تحصیل کرده و با آن پرورده شده است، لذا قرآن می فرماید: "يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَتَاتُونَ أَفْوَاجًا (نبا/۱۸) در ذیل این آیه، حدیثی از پیامبر (ص) است که: "عده ای به شکل خوک، برخی کر و گنگ و برخی به شکل بوزینه... محشور می شوند. به عبارتی؛ در قیامت باطن ظاهر می شود و ظاهر به شکل باطن تصور می شود.

محقق: سرکار خانم میرکریمی